

Ряба Світлана
студентка V курсу
групи ПОм-1-14-2.0д
Науковий керівник:
Толубко Ірина Георгіївна

Науково-творчі кола
Бориса Грінченка, Миколи Лисенка, Василя Верховинця
(культурно-просвітницька діяльність на рубежі XIX – XX століть)

У статті висвітлюється актуальність культурно-просвітницької діяльності на рубежі XIX – XX століть таких громадських діячів як Борис Грінченко, Микола Лисенко, Василь Верховинець в контексті фольклористичної діяльності та збору етнографічних матеріалів про етнічні корені української нації.

Ключові слова: культурно-просвітницька діяльність, фольклор, етнографія, пісенна культура, обрядовість, солоспів.

В статье освещается актуальность культурно-просветительской деятельности на рубеже XIX – XX веков таких общественных деятелей как Борис Гринченко, Николай Лысенко, Василий Верховинец в контексте фольклористической деятельности и сбора этнографических материалов об этнических корнях украинской нации.

Ключевые слова: культурно-просветительская деятельность, фольклор, этнография, песенная культура, обряды, солопение.

The article studies the relevance of cultural and educational activities at the turn of the XIX – XX centuries such public figures as Boris Hrinchenko, Mykola Lysenko, Vasil Verhovinets in the context of folklore activities and collection of ethnographic materials about the ethnic roots of the Ukrainian nation.

Key words: cultural and educational activities, folklore, ethnography, song culture, ritualism, romance.

Цього року громадськість відзначає 151 річницю від дня народження Бориса Дмитровича Грінченка – людини, яка наприкінці XIX століття увійшла в бурхливий потік літературного, наукового та громадського життя

України як письменник, лексикограф, журналіст, мовознавець, педагог і як видатний етнограф-фольклорист.

Особливу роль в історії української суспільної думки, освіти, літератури, фольклору, в розвитку свідомості нації відіграли на рубежі ХІХ — ХХ століть Борис Дмитрович Грінченко (1863 – 1910) – особистість, наділена незламною силою волі, безмірною любов'ю до рідного краю, рідкісною працьовитістю та вражаючою ерудицією; Микола Віталійович Лисенко (1842 – 1912) – невтомний, талановитий художник-патріот, творча праця котрого присвячена служінню вітчизні та своєму народові; Василь Миколайович Верховинець (1880 – 1938) – етнограф, котрий віддавався пошукам фольклорних надбань української нації. Незважаючи на вікову різницю Лисенка, Грінченка та Верховинця, а також різницю часу входження кожного з них в суспільне життя (1860-ті та 1880-ті рр.), доля цих діячів, котрі жили і творили в одну епоху, поєднала їх спільною культурно-просвітницькою діяльністю.

Результатом спільних дій Миколи Лисенка, Бориса Грінченка та інших громадівців стала поява «Словаря української мови». Та клопітка і титанічна робота, життєва місія письменника, як кажуть, знайшла його сама, причому знайшла виключно завдяки його рідкісній працьовитості. На запрошення журналу «Київська старовина» родина Грінченка 1902 року переїздить до Києва. Письменник мав довершити працю кількох поколінь інтелігенції, серед яких вагому роль відігравав і композитор Микола Лисенко [7, с. 55-56].

Цікаво, що рішення про запросини Грінченка з'явилося не без гострих дискусій серед київських «старогромадівців». Зрештою все вирішила та обставина, що хоча «Грінченко справді людина тяжка і трудна в громадському житті, а зате як окремих робітник – одинак, не має собі тепер рівного» [9, с. 306]. Щоб письменник не втручався в громадівські справи, ухвалено було просто не приймати його до громади, тримаючи «на віддалі».

Зауважимо, що з-поміж тих, хто найрішучіше підтримував кандидатуру Бориса Грінченка, був славетний композитор Лисенко. До речі, у господі саме Миколи Лисенка і почалася праця письменника над Словником. Жив тоді композитор на Маріїнсько-Благовіщенській, 95 (нині Музей композитора). Деякий час після переїзду з Чернігова до Києва Борис Грінченко тут жив [6].

Визначний представник старшого покоління українофілів Микола Віталійович Лисенко у 80–90-ті роки XIX ст. брав активну участь у роботі редакційного комітету журналу «Киевская старина», Працював у Київському Товаристві Грамотності, а наприкінці XIX ст. очолив комітет «Молода Україна», метою якої було розповсюдження українофільської літератури на теренах Наддніпрянської України і створення українських друкарень, якийсь час працював над створенням «Словаря української мови».

Борис Дмитрович Грінченко, представник молодшої генерації української інтелігенції, у 90-х роках XIX ст., продовжуючи працювати у педагогічній сфері, брав енергійну участь у культурно-громадському житті України. Він був активним учасником чернігівської Громади, творчо співпрацював з Київським товариством грамотності, був членом нелегальної організації комітет «Молода Україна», організував єдине на той час у Російській імперії видавництво дешевих українських книжок для народного читання [7, с. 57].

Василь Миколайович Верховинець – ще один представник української інтелігенції XIX ст., котрий вищу освіту здобув у Київській музично-драматичній школі М. Лисенка під керівництвом самого композитора, від якого одержував фундаментальні знання з основ музичної композиції та фольклору. Верховинець зробив вагомий внесок у розвиток хорового мистецтва в Україні. Він був не тільки чудовим хормейстером-організатором, але й талановитим педагогом-вокалістом. У 1919–1920 роках він працює лектором з методики хорового співу на диригентських курсах імені Лисенка

у Києві та викладає дитячі ігри в Київському педагогічному інституті [4, с. 23].

Микола Лисенко замолоду брав участь у роботі недільних безкоштовних шкіл, щоб допомогти народу стати освіченим. Грінченко поклав багато сил, працюючи в галузі шкільної освіти. Верховинець, також, значну частину свого життя віддав педагогічній роботі. Просвітителі усвідомлювали потребу розвитку дитячої літератури. Прогресивними були погляди митців на музично-театральне мистецтво, через яке розкривається народова правда життя, особливості побуту.

Натхненна відданість рідному краю, своєму народові вела композиторів та письменника буремними творчими шляхами, які перетинали їхні долі, єднали їхні душі воєдино заради спільної мети. Фольклор став тією невидимою ниточкою, що пов'язала життя сподвижників, спонукала до рішучих дій, до разючих змін в житті не тільки самих митців, але й цілих народів.

Українська народна пісенна культура, українські мелодії з їх музичною оригінальністю і національною своєрідністю визначали стиль і спрямування творчості М. Лисенка, були для великого митця постійним і невичерпним джерелом натхнення. Не дивно тому, що вивчення особливостей українського музичного фольклору, народність музики в широкому розумінні слова цікавили Лисенка з перших кроків його свідомої діяльності.

Усе своє життя Лисенко боровся за національну самобутність українського мистецтва і якнайтісніше пов'язував це з боротьбою за народність. Поняття народності він розумів дуже широко, воно нерозривно пов'язане у нього з історичною правдивістю, з любов'ю до батьківщини [1, с. 274, 276].

Не без впливу відомої далеко за межами України фольклористичної діяльності Лисенка збирав фольклорно-етнографічні матеріали і Грінченко.

У 1899 році у Чернігові Борис Грінченко видав «Етнографічні матеріали», в яких вміщено майже дві тисячі українських ліричних пісень. В цих піснях головний герой (переважно дівчина, парубок, заміжня жінка, її чоловік) виступає як готовий, сформований характер. Розкриттю образу головного героя підпорядковані певною мірою сюжети, наявні у творі картини побуту та природи, діалог, монолог, описово-розповідна та зображальна форми, прямі характеристики, самохарактеристики, символічні образи, елементи портрета. Ліричні пісні висвітлюють вчинки героїв чи героїнь, їх індивідуальні риси та психологічний стан. Вони подають багато загального, типового, менше – індивідуального, складного та відзначаються певною реалістичністю.

Ліричні пісні, видані Борисом Грінченком, відзначаються конкретністю, реалізмом зображення. Визначається це передусім у багатстві життєво-правдивих реальних драматичних ситуацій. У багатьох перлинах ці ситуації адекватні дійсності й передаються просто інформативно. Наприклад,

1) Невзгода в сім'ї.

Нагнітвся мій миленький без причини на мене,
Як підемо в поле жати, не говорить до мене.

(«Нагнітвся мій миленький»)

2) Сирітська доля:

На чужині тяжко жити, нема кому пожаліти,
Десь у мене мати є, вона мене згадає.

(«Іде сирота з поля, з горання»)

3) Портретні деталі:

Вдова стоїть біля печі, важко опустивши плечі,
Білі руки заломала – свого милого згадала.

(«Вдова стоїть біля печі») [2].

Крім ліричних пісень, у записах Бориса Грінченка важливе місце займають родинно-побутові пісні. Вони побудовані в основному шляхом контрастної характеристики членів рідної та чужої сімей. У творах замальовується молода жінка та члени її сім'ї – батько, мати, брати, сестри, яким протиставляється родина чоловіка після весілля – чоловік, свекор, дівери, зовиці. Цей контраст проявляється не тільки в змісті родинно-побутових пісень, але й у всій поетичній структурі образів. Через те треба розглядати поетику образів у сукупності з їх психологічними рисами й у порівняльному плані.

Чільне місце в родинно-побутових піснях займає образ молоді дівчини. Він, як і взагалі всі образи родинно-побутових пісень, твориться двома засобами – зовнішнім описом та внутрішньою передачею його психологічної суті за допомогою народної пісенної поетики. Образ дівчини оспівується в трьох аспектах: замальовується поетична гармонія її зовнішньої краси, майстерність у веденні господарства та радісні душевні зворушення на ниві кохання.

Портрет дівчини передається в основному через враження персонажів і витриманий у традиційних рисах; риси індивідуалізації виявляються надзвичайно слабо: в основному через введення в пісню конкретних імен та певних географічних назв; найхарактерніші деталі пройняті щирістю, м'якістю й ніжністю емоційного колориту:

Тамъ то дивча, там то очи.

Тамъ то бровы чорни:

Ще й слова выборни.

(«Що годыны мылу одвидувавъ бы») [10, с. 163].

Домінуючою ознакою образу дівчини, крім вроди, є ще її працьовитість. Праця виступає в народній естетиці головним критерієм краси. Не випадково одним із провідних мотивів у дівочих піснях є оспівування роботящої дівчини:

Не шукай багатойи,
А тьюлько зуховатойи,
Не шукай линывойи,
А тьюлько господыни.

(« Не шукай багатойи») [10, с. 201].

Засобом вияву переживань і почуттів героїв в родинно-побутових піснях часто служить символіка. У таких творах реальні події в селянській сім'ї, певні життєві ситуації зіставляються із предметами чи явищами природи з метою відображення складної та різноманітної гами почуттів людини [3].

Іван Франко стверджував: «Борис Грінченко належав до неспокійних, вихроватих натур, котрі кидаються на всі боки, заповняють прогалини, латають, піднімають повалене, валять те, що поставлене не до ладу, будують нове, шукають способів підняти до роботи більше рук» [7, с. 73]. Близьким по духу письменнику був Василь Верховинець, котрий не покладаючи рук працював над збором та збереженням фольклорного матеріалу в його чистому, недоторканному вигляді. Зібраний у працях Верховинця та Грінченка вагомий етнографічний матеріал сконцентрував в собі найціннішу інформацію про етнічні корені української нації. Цей матеріал, упорядкований та осмислений, дає нам вичерпну відповідь на запитання: хто ми і звідки ми? [5, с. 89].

Невтомна праця Бориса Грінченка, його літературні творіння надихали Василя Верховинця. Прямування до спільної мети, пов'язало не тільки їхні життя, але і творчість. Василь Верховинець відчував у собі покликання стояти на захисті фольклорних надбань українського народу в галузі обрядовості, пісенності та хореографії, аби зберегти для нащадків їх глибинну внутрішню суть, їхню природну, незайману красу і тим самим оборонити від спотворення інформаційного зв'язку між минулим і сучасністю [5, с. 88].

Верховинець написав кілька солоспівів на слова Бориса Дмитровича Грінченка.

86. СОНЕЧКО ЯСНЕ ВСТАЄ

Слова *Б. Грінченка*

Музика *В. Верховинця*

Швидко *mf*

Со_ неч_ко я_ не всга_ є, теп_ лим про_ мін_ ням сво_ їм
гла_ дить хвіт_ ки та пест_ тить, сльо_ зи об_ су_ шу_ є їм.

Сонечко ясне встає,
Теплим промінням своїм
Гладить квітки та пестить,
Сльози обсушує їм.

Сльози бринять на очах
Чисті, як перли ясні,
Сон їм негарний приснивсь,
Плакали квіти ві сні.

[4, с.195].

91. БУРХЛИВАЯ РІЧКА

Слова *Б. Грінченка*

Музика *В. Верховинця*

Повільно *mf*

Бурх_ ли_ ва_ я річ_ ка вже кри_ гу ла_ ма_ є,
ве_ се_ ла вес_ нян_ ка да_ ле_ ко лу_ на_ є.

Бурхлива річка
Вже кригу ламає,
Весела веснянка
Далеко лунає.
Сніги розтопились,
Злилися струмками,
Земля молодіє
І вкрилась квітками.

З чужої чужини,
З далекого краю
Пташки прилетіли
До нашого краю.
Гаї всі і луки.
Піснями озвались,
Веселі проміння
З небес засміялись.

[4, с. 198].

Усім вокально-хоровим композиціям Верховинця притаманні виключна мелодійність, задушевність і щирість. Він не прагнув до якихось новотворень у музичній мові, не виходив за рамки традиційної класичної грамотності. Користуючись найпростішими засобами виразності і майстерно володіючи законами вокалу, композитор успішно домагався головного: його твори були зручними для виконання, містили в собі високий емоційний заряд і добре сприймалися слухачем [4, с. 22].

У плеяді великих українців постаті видатних педагогів, етнографів і громадських діячів Бориса Дмитровича Грінченка, Миколи Віталійовича Лисенка, Василя Михайловича Верховинця відрізняються своєю цілісною багатогранністю, непересічністю, глибиною талантів, безмежною працездатністю і жертвовною відданістю національній ідеї.

Сьогодні, в час розбудови України, необхідно, як і півтора століття тому, виступати за духовний розвиток людей, за розвиток їх творчих здібностей. І творчість цих трьох видатних діячів є для нас невичерпним національним джерелом великої наснаги, є зразком віри у національне відродження.

Список використаних джерел

1. Архімович Л., Микола Віталійович Лисенко: Життя і творчість / Л. Архімович, М. Гордійчук. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Мистецтво, 1963. – 354 с.
2. Будівський, П. О. Із спостережень над поетикою українських ліричних пісень, виданих Борисом Грінченком // Проблеми творчої спадщини Бориса Грінченка : Тези доповідей республіканської науково-практичної конференції, присвяченої 130-річчю від дня народження Бориса Дмитровича Грінченка. – Луганськ, 1993. – С. 66-67.
3. Будівський, П. О. Поетика народних пісень виданих Б. Грінченком // Творча спадщина Бориса Грінченка й українська національна ідея

- [Текст] : матеріали наук. конференції до 145-ої річниці з дня народження Бориса Грінченка. - Луганськ : СПД Резніков В. С., 2008. – С.158-163.
4. Верховинець В. М. Весняночка: Ігри з піснями для дітей дошк. і мол. шк. в. – 5-те вид. – К. : Музична Україна, 1989. – 343 с.
 5. Верховинець Я. Василь Верховинець – етнограф / Я. Верховинець// Народна творчість та етнографія – 2008. – №5. – С. 82-91.
 6. Мовчун А. Борис Грінченко в Києві: діяльність, адреси, зустрічі.../ А. Мовчун // Слово просвіти. [Електронний ресурс] – Режим доступу до журн. : <http://slovo.grosvity.org/2013/06/13/борис-гринченко-в-києві-діяльність-адреси-зустрічі> (13.06.2013). – Назва з екрану.
 7. «Мрії, вистраждані життям...» : до 145-ї річниці з дня народження Б. Д. Грінченка: колективна монографія (у двох част.) : Ч. 1. / В. О. Огнев'юк, Н. М. Гупан, Н. П. Дічек [та ін.]. – К. : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2009. – 260 с.
 8. Рибніков О. Поетична спадщина Бориса Грінченка в творчості українських композиторів / О. Рибніков // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://wiki.kubg.edu.ua/Поетична_спадщина_Бориса_Грінченка_в_творчості_українських_композиторів
 9. Чикаленко Є. Спогади (1861–1907) / Є. Чикаленко. – К. : Темпора, 2011. – 504 с.
 10. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях. – Чернигов, 1899. – Т. 3.